

Totaliterizm ve Dezenformasyon

Atilla Yayla*

Öz

Bilgi, devlet-vatandaş ilişkisinde önemli unsurlardan biridir. Bu ilişkide devlet bilginin hem toplayıcısı, hem üreticisi, hem de dağıtıcısı konumundadır. Bu durum devlet kaynaklı bilgilerde şeffaflık ve doğruluğu halk açısından önemli bir hale getirmektedir. Dezenformasyon ise bilginin kasıtlı şekilde yanıltma, yönlendirme, yanlış bilgi verme amacıyla kullanılmasını ifade eden bir terimdir. Dezenformasyon çabaları ve faaliyetleri gerek demokratik gerekse antidemokratik devletlerde görülmekle birlikte, bu faaliyetler totaliter ülkelerde daha sistematik bir biçimde yürütülmektedir. Totaliter devletlerde dezenformasyon faaliyetlerinin en açık tezahürlerinin Sovyetler Birliği'nde bulunduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması dezenformasyonu siyaset sahnesinden silmemiştir. Burada demokratik devletlere düşen görev dezenformasyonla legal yollardan mücadele edebilmektir. Bu makale dezenformasyon faaliyetlerinin anlamını, yürütülme biçimini, devletler tarafından gerek kendi vatandaşlarıyla gerek diğer devletlerle olan ilişkilerinde nasıl kullanıldığını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Totaliterizm, Dezenformasyon, Bilgi, Demokratik devlet.

Totalitarianism and Disinformation

Abstract

Information is one of the important elements in the state-citizen relationship. In this relationship, the state is both a collector, producer, and distributor of information. This makes transparency and accuracy in information from state important for the public. Disinformation is a term that refers to the use of information for deliberate misleading, directing, and misinformation. Although disinformation efforts and activities are seen in both democratic and antidemocratic states, these activities are carried out more systematically in totalitarian countries. It is possible to say that the most obvious manifestations of disinformation activities in totalitarian states existed in the Soviet Union. However, the disintegration of the Soviet Union did not delete the disinformation from the political scene. The task of democratic states is to fight against disinformation legally. This article examines the meaning of disinformation activities, how they are carried out, and how they are used by states in their relations with their own citizens and other states.

Keywords: Totalitarianism, Disinformation, Information, Democratic state.

*Prof. Dr. | İstanbul Medipol Üni. | Siyaset Bil. ve Kamu Yön. Böl. | atillayayla@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-8047-3128 | DOI: 10.36484/liberal.756869
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 98, Bahar 2020, ss.125-146.
Gönderim Tarihi: 23 Haziran 2020 | Kabul Tarihi: 29 Haziran 2020

Giriş

Bu makalede ele alınacak olan konu, geniş ve genel anlamda dezenformasyonun siyasal rejimlerdeki, özellikle totaliter sistemlerdeki yeri ve fonksiyonları. Türkçede tam bir karşılığı olmadığı için “disinformation” kelimesini Türkçeye ses uyumuyla dezenformasyon olarak kullanıyoruz. Kavramın hemen çağrıştırdığı üzere bu konu, yine Türkçeye ses uyumu yapıp enformasyon olarak kullandığımız “information” kavramıyla ilişkili. Bu kavramı Türkçeye sıklıkla “bilgi” diye çeviriyoruz, ama bilgi kelimesinin anlamını tam olarak karşılamıyor. Enformasyon bilgi yanında malumat, haber gibi anlamlara da geliyor (Yayla, 2014). Olağan şartlarda bu kelimeyle kastedilen doğru bilgi, haber, malumat. Oysa dezenformasyon faaliyetinde bilgi, haber ve malumatın bilinçli ve sistematik biçimde yanlış, uydurma, eksik, çarpıtılmış, yönlendirilmiş biçimde kullanılması söz konusu.

Hemen vurgulamak gerekir ki dezenformasyon, günlük hayatta beyaz yalan biçiminde tezahür ettiği kimi durumlar dışında, kendi başına bir amaç değil. Bir ara form. Bir amaca hizmet eden bir araç. Bu makale dezenformasyon faaliyetlerinin ne olduğunu, nasıl yürütüldüğünü ve devletler tarafından kendi ülkelerinde kendi vatandaşlarına karşı niçin ve nasıl kullanıldığını ve devletler arasındaki çekişme ve yarışmalarda hangi amaçlarla, ne gibi metotlarla devreye sokulduğunu tespit ve tahlil masasına yatırmaya çalışmakta.¹

Bilgi ve İnsanlık

Bütün canlıların hayatı bir şekilde bilgiye dayanmakta. Bu bilgi bazen canlının tabiatına gömülü olarak var olmakta ve fonksiyonlarını kendiliğinden ifa etmekte. Meselâ, bitkiler yapraklarının yüzünü güneşe çevirmekte, tiz ve yüksek bir ses duyan veya ani bir hareket hisseden hemen her hayvan bunun bir tehlike habercisi olabileceği bilgisi tabiatına gömülü olduğu için yer değiştirmekte; meselâ kuşlar havalanmakta, kediler kaçmakta, köstebekler yer altına inmekte. İnsanın bilgiyle ilişkisi ise, kuşkusuz, diğer canlılarınkinden çok daha kapsamlı ve teferruatlı. İnsan diğer canlıların çoğundan farklı olarak bilgi üreten, depolayan, nakleden ve kullanan bir varlık. Beş duyusu, tekrarlama yeteneği, akli, hafızası, dili ve yazma kabiliyeti insanın bilgiyle ilişkisini diğer canlılarınkinden çok daha farklı bir mecraya taşımakta.

İnsanın bilgiyle bu çok yönlü ilişkisi yüzünden, toplumsal hayat, bir bakıma, hareketli bir bilgi yumağı. Her toplum bir bilgi stokuna sahip. Bütün

¹ Yazım ve anlatım kolaylığı için makalede enformasyon kelimesinin karşılığı olarak, çoğu yerde, diğer anlamlarını da ihtiva edecek biçimde, yalnızca bilgi kelimesi kullanılacak.

insanlık da. Aynı zamanda, toplumların ve insanlığın bilgi stoku statik değil dinamik. Çoğu durumda bilgi miktarının artması insanlığın ilerlemesi, azalması insanlığın gerilemesi anlamına geliyor. Bilgi açık ve doğrudan olabildiği gibi dolaylı ve zımnî de olabiliyor. Modern sosyal bilim kalıplarıyla tespit ve dille ifade edilebilir olduğu gibi anlık olarak tespit edilmesi zor ve dille ifade edilemez de olabiliyor.

Toplumlarda bilgi parçalı, dağınık ve ortam bağımlı (Hayek, 2007). Her bireyin de dinamik, akışkan ve değişken bir bilgi stoku var. Yazının var olmadığı, zamanlarda bireylerin bilgisinin toplamı mantıksal olarak toplumun toplam bilgisini oluşturuyordu. Bugün adeta bireylerden bağımsız biçimde bilgiyi kaydetme ve nakletme imkânı var, dolayısıyla toplumların ve insanlığı bilgi birikimi başka bir form aldı. Bazı bilgiler bazılarınca bilinebilir, ancak, her bilginin, tüm bilgilerin, topluca, bir bireyin veya bir grup bireyin elinde olması imkânsız (Yayla, 2014). Bu yüzden toplu bilgiye ilişkin her fotoğraf o fotoğrafı çekenin eline geçtiğinde eskimiş oluyor, fotoğrafın ele alındığı andaki bilgi durumunu değil, fotoğrafın çekildiği andaki bilgi durumunu yansıtıyor.

Bilginin güç olduğu her fırsatta söylenir. Şüphesiz, bilgi ona sahip olana olmayana nispetle bir güç verir. Toplumların gücü de, sahip oldukları (ölçülebilir, kıyaslanabilir) bilgiye göre sıralanabilir. Bilginin güç olduğu fikri klasik felsefede en bariz biçimde Platon'da karşımıza çıkar. Sınıflı ve disiplinli toplum arayışının ilk teorisyenlerinden olan Platon, bilginin soyut olduğu, insanlar arasında en fazla bilgiye filozofların sahip olduğu kanaatindedir. Bilgi aynı zamanda erdemdir ve en erdemlinin (dolayısıyla en bilgilinin ve en güçlüünün) toplumu yönetmesi toplum için en iyisidir. Toplumu yönetme işi bilge kral, filozof kral tarafından yerine getirilmelidir.²

Platon'dan bugüne bilgiyi üretme, toplama, depolama, analiz etme ve nakletme araçları ve imkânları çok değişti ve gelişti. Bilimsel bilgi felsefi bilginin ve ilahiyat bilgisinin kendisine taktığı boyundurukları kırarak kadar arttı, genişledi. Bilgi patlamalarına yol açacak bilimsel keşifler gerçekleşti. Büyük insanî tecrübeler yaşandı. Bugün insanlık daha önceki zamanlarda olduğundan çok daha fazla bilgiye sahip.

Bilgi ve Siyasal Rejimler

Niteliği zamana ve şartlara bağlı olarak değişse de, insan toplumlarında daima bir tür kamusal otorite var oldu (Mayor, 2013). Başka bir deyişle insanlar hemen her zaman yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrıldı. Yöneticilerin

² Platon'un siyasî fikirleri için bkz: Lary Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Ankara: Liberte Yayınları, 2008.

bulunmadığı insan toplumları ideali daha ziyade bir ütopya (veya distopya) olarak kaldı.

Elbette, ilk insan topluluklarındaki kamu otoritesi ile zamanımızın insan toplumlarındaki kamu otoritesi arasında büyük farklar var. Bugünkü kamu otoritesine daha çok devlet adını veriyoruz. Devlet, her siyaset bilimcinin vurguladığı üzere, modern bir fenomen. Siyaset bilimciler modern devletin Avrupa'da uzun savaşlardan sonra 1648'de imzalanan Westfalya Antlaşması ile doğmaya başladığını kabul ediyor (Yayla, 2016). Daha öncesinde de kamu otoritesi var, ama daha küçük, zayıf ve sınırlı biçimde. Modern devlet ise genişlemekte neredeyse hudut tanımayan, bireylerin ve sivil toplumun hemen hemen her hayat ve faaliyet alanına el atabilen, kendisinden neredeyse yüzü Tanrısı rolünü oynaması beklenebilen, eski zamanlardaki kamu otoritesiyle karşılaştırılamayacak ölçüde büyük ve yaygın, daimî ve yerleşik bürokratik kadrolara ve mevzuata sahip bulunan, hükmettikleri ile arasındaki güç dengesi kendi lehine muazzam ölçüde bozulmuş olan bir aygıt.

Ülkeleri demokratik olanlar ve demokratik olmayanlar diye iki gruba ayırırsak, demokratik olmayan devletlerle demokratik olmayan devletler arasında devlet yapılanmaları ve devletlerin insanlarla ilişkileri açısından esaslı farklar görebilir miyiz? Elbette görürüz. Devlet, dar anlamda teknik yönleri de bulunan bir aygıt olmakla beraber, bir motor veya bir bisiklet zincirinin olduğu manada teknik bir cihaz değildir. Motorlar ve bisiklet zincir düzenekleri mekanik özellikleri tarafından belirlenir ve tanımlanır, devletlerde ise hem bu tarz olmayan bir mekaniklik hem de bu mekanikliği aşan bir özellik vardır: Bir siyasal felsefeye dayanmak.

Cihazlar kendi kendileriyle sınırlı fonksiyonlara sahiptir. Bu, onları kullananların onlardan beklediği fonksiyonları yerine getirmektir. Motor tepkime yapmalı, bisiklet zincir düzeneği bisikletin tekerlerini çevirmelidir. Ancak, cihazın bu fonksiyonunun hangi amacın hizmetine koşulacağı cihazın kendisi tarafından değil cihazın dışından belirlenir. Motor bir uçak bünyesinde acil servise hasta yetiştirmek için de bir savaş uçağında masum sivilleri öldürecek bombalar yağdırmak için de kullanılabilir. Bisiklet zincir düzeneği bir bisiklette kır gezisi için de bir maratonda derece kapmak için de kullanılabilir.

Devletlerin ne yapacağı da devlet cihazının dışındaki veya devlet cihazının üzerine dayandığı, benimsediği siyasal felsefe tarafından tayin edilir. Bir devlet, insan haklarını benimseyen bir siyasal felsefenin elindeyse, insan haklarını korumak ve geliştirmek için çaba sarf edecektir. İnsanı değil devletin kendisini veya bireylerin kimliğini bastırmayı gerektiren bir toplum idealini öngören bir siyasal felsefeye dayanan bir devlet insan haklarının korkulu rüyası olacaktır.

Devletlere amaç, yön, gaye sağlayan şey, nihaî tahlilde, devlet gücünü elinde tutan faniler değil, onların benimsediği ve takip ettiği siyasal felsefedir. Bu yüzden, devlet, insan hakları açısından, iyi istikamette de kötü istikamette de kullanılabilir bir silah gibidir.

“Demokratik devletler insan haklarına saygılı, demokratik olmayan devletler insan haklarına saygısız devletlerdir” ifadesi özünde doğru olan ama devletle ilgili meselelerin tamamına açıklık getirmeyen bir genellemedir. Bu genelleme, dikkat edilirse, demokratik olmayan devletlerin yarattığı insan hakları ihlâllerine bizi uyanık tutarken, demokratik devletlerin sebep olduğu insan hakları ihlâllerini gözden kaçırmamıza neden olabilir. Demokratik devletlerde de insan hakları ihlâlleri olmakta ve bunlara ilişkin tartışmalar devamlı yapılmaktadır. Bu tartışmaların bir kısmının bir insan hakkının gerçekten ihlâlîne ilişkin olup olmadığı müphem olsa bile, bazılarının kesin insan hakları ihlâlî teşkil ettiği tarihî bir gerçektir. Buna rağmen, insan haklarını (verme, bahşetme değil) tanıma ve koruma bakımından demokratik devletlerin demokratik olmayan devletlerden çok daha üstün olduğu emin biçimde söylenebilir.

Devletlerin tebaalarına-vatandaşlarına muamelelerinde önemli araçlardan biri bilgidir. Devlet hem bilgi toplayan hem de bilgi üreten bir yapılanmadır. Önemli mesele devletin bilgi toplamasının, üretmesinin ve kullanmasının şeffaf, alenî ve dürüst olup olmayacağı. İster demokratik olun, ister demokratik olmasın, her devletin şeffaflığa ve aleniyete kapalı bilgi toplama ve kullanma faaliyetleri var. Ancak, tabiatıyla, demokratik olmayan devletler, bu alanda, hemen hemen her bakımdan demokratik devletlerinkinden çok daha kötü sicillere sahip. Bunun ana sebebi, yukarda da işaret edildiği üzere, devlete ruh veren siyasal felsefenin niteliği. Bu felsefe hem bizatihi devlet cihazı üzerinde etkili hem de bireyleri ve sivil toplumu devletin bilgi istismarı denebilecek faaliyetlerine karşı korunaklı veya korunaksız kılmakta belirleyici. Demokratik ülkelerde bilgi kaynaklarının çokluğu, bilgileri çapraz kontrole tabi tutma imkânı, hür ve çoğulcu medya, hükümetin siyasal denetime tâbi olması, iyi kötü işleyen bağımsız ve tarafsız yargının birey haklarını korumada fonksiyonel olması gibi unsurlar devletlerin demokratik olmayan ülkelerdeki devletler kadar bilgi istismarı yapmasına set çekmekte, sınır çizmekte işe yarayabilecek faktörler.

Bununla beraber, demokratik devletlerde nereye ait olduğunun tespit edilmesi zor gri alanlar ve demokratik olmayan devletlerdekiyle şu veya bu derecede örtüşen şüpheli ve şaibeli bilgi istismarı faaliyetleri var. Burada bilgi istismarı terimi, daha önce işaret edildiği üzere, bilginin saklanması,

çarpıtılmasını, eksik veya fazla bildirilmesini, seçilerek veya yalıtılarak kullanılmasını ve keza yanlış, manipülatif, suni bilgi üretilmesini, yani dezenformasyonu kapsayacak şekilde kullanılıyor. Demokratik ülkelerdeki dezenformasyonla demokratik olmayan ülkelerdeki dezenformasyon arasındaki temel farklar, diğer bazı faktörler yanında, dezenformasyonun genişliği tarafından belirleniyor. Demokratik olmayan ülkelerde, dezenformasyon alanı çok genişliyor ve adeta merkezî bir konum kazanıyor. Demokratik ülkelerde politikacıların ve bürokratların ağızından dökülen “beyaz yalan” denebilecek nispeten masum ve izole yalanlar demokratik olmayan ülkelerde sistematik yalana ve toplu dezenformasyona dönüşüyor (Kolakowski, 1999).

Bununla beraber, dezenformasyon konusu demokratik olmayan ülkeler arasından otoriter sistemler ve totaliter sistemler ayrımının dikkate alınmasını gerektiriyor.³ Siyasal sistemin, başka bir deyişle devletin, ayaklarımızı yere basacak olursak, devlet gücünü elinde tutan ve kullanan kişilerin ve grupların bağlandıkları siyasal felsefeden hareket ederek devlete biçtikleri misyon, yükledikleri görev, kendilerine atfettikleri toplumsal ve tarihsel rol, dezenformasyonun alacağı genişliği ve derinliği tayin ediyor. Otoriter sistemlerde devlet modernleşirmeci-kalkınmacı-uluslaştırıcı bir güç olarak dezenformasyona başvuruyor. Ancak, yeni bir birey, yeni bir toplum yaratma veya hatta insanlığa yeni bir şekil verme gibi iddialı ve ihtiraslı devasa hedeflerinin bulunmayışı otoriter devletleri dezenformasyon faaliyetleri bakımından totaliter devletlere nispetle daha mütevazı yahut deyim yerindeyse, daha masum bir konuma yerleştiriyor (Yayla, 2014).

Totaliter sistemler dezenformasyonu devletin temel dayanaklarından ve faaliyetlerinden biri hâline getiriyor (Kolakowski, 1999). Totaliter devletler her ülkede bir ölçüde var olan ve bilinen dezenformasyon metotlarını mükemmelleştirmekle kalmıyor, yeni dezenformasyon metotları da yaratıyor. Bu metotları hem ülke içinde hem de ülke dışında uygulamakla görevli devlet organları kuruyor ve tabiri caizse dezenformasyon uzmanları yetiştiriyor. Bu organlar ve uzmanlar dezenformasyon metotlarını o ülkenin halkına veya çekişmekte olduğu ülkelerin halkına ve devletine karşı kullanıyor. Yeni bir insan, yeni bir toplum yaratma hırısı, hasım ülkeyi dize getirme ve dünyaya hâkim olma ideali bu faaliyetlere büyük bir enerji ve dinamizm katıyor. Bu ideallerin kaynağı olan üniversal niteliğe sahip olma iddiasındaki ideoloji dezenformasyon faaliyetlerine aktif olunan her ülkede yerli ortaklar bulmayı kolaylaştırıyor.

3 Otoriter sistemlerle totaliter sistemler arasında farklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Atilla Yayla, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Adres Yayınları, 2014.

Yirminci yüzyıl bir totaliterizm çağı olduğu gibi, onunla iç içe, bir dezenformasyon çağıdır da. Bilgi çeşitli aktörlerce her zaman istismar edildi ama 20'nci yüzyıldaki kadar yoğun, derin ve sistematik bilgi istismarına daha önce hiç rastlanmadı. Bunda ortodoks sosyalist ideolojinin küresel bir ideoloji hâline gelebilmesi, kitle medyasının doğması, sürü psikolojisinin gelişmesi gibi faktörler etkili oldu. Yirminci yüzyılın totaliter sistemleri, özellikle Alman nasyonal sosyalist rejimi ve Sovyet Marksist sosyalist rejimi dezenformasyon tekniklerini ustaca kullandı. Daha önce var olan teknikleri teknolojiden ve savaşları globalleşmesinden de yararlanarak akıl almayacak boyutlara taşıdı.⁴ Sovyetler Birliği bu bakımdan kardeşi ve rakibi nasyonal sosyalist Alman rejimini de, daha uzun ömürlü olması, ideolojisinin üstün çekiciliği (Yayla, 2015), demokrasilerin gevşekliği gibi sebeplerle çok gerilerde bıraktı. Dünyadaki en üstün, en acımasız, en etkili dezenformasyon metotlarını geliştirdi ve kullandı. O kadar ki, demokratik dünya bu metotları ya hiç anlayamadı, ya da, bir ölçüde anladıysa bile, aynı güç ve etkinlikte cevap veremedi.

Sovyetler Birliği'nin Dezenformasyon Makinası ve Metotları

Her türden totaliter sistem için propaganda hayatî öne taşır. O kadar ki, bu devletlere propaganda imparatorlukları adını versek yanlış bir şey yapmış olmayız. Totaliter sistemlerde propaganda toplumu endoktrine etmek kadar mobilize etmek için de gereklidir. Halkın mobilizasyonu totaliter sistem açısından çok önemlidir ve totaliter sistemler bu bakımdan otoriter sistemlerden farklıdır. Otoriter sistemler halkın ilgisiz ve kayıtsız kalmasını dert etmezken, hatta böyle olmasını tercih ederken totaliter sistem halkın resmi ideolojiye, hedeflere, heyecana coşkulu katılımını ister ve bunda gösterilen eksiklik ve gevşekliği suç olarak görür (Yayla, 2015).

Propaganda her devlet tarafından, fakat totaliter devletler tarafından daha yoğun olmak üzere, devletlerarası mücadelede de istihdam edilir. Bir devletin propagandaya bağlılığı ve bağımlılığı arttıkça, o devletin propaganda araçlarını ve tekniklerini de o derece geliştirmesi beklenir. Tarih bu tespiti kuvvetli delillerle desteklemekte. Bu açıdan en ileri gitmiş olan devlet, hiç kuşkusuz, 20. yüzyılın başlarında, 1917'de, ilk sosyalist rejim olarak kurulan,

4 Bu iki totaliter rejim arasında hem dezenformasyon faaliyetleri açısından hem diğer bakımlardan benzerlik ve farklılıkları görmek için şu eser çok faydalı: Richard Overy, *Hitler ve Almanya'sı ve Stalin ve Rusya'sı*, çev. Ceren Günger, İstanbul: Erko Yayıncılık, 2004. Bu kitabın asıl adı *Dictators (Diktatörler)*. Kitabın alt başlığı ise *Hitler's Germany and Stalin's Russia (Hitler Almanya'sı ve Stalin Rusya'sı)*. Öyle sanıyorum ki, yayınevi ya sol görüşlü olduğundan, ya sol muhitlerin kitaba tepki göstermesinden korktuğundan, ya da orijinal başlığın kitabın satış şansını azaltabileceği endişesiyle kitabın alt başlığını Türkçe baskıda asıl başlık gibi kullanmış. Yani "diktatörler" kelimesini, Stalin'i de diktatör olarak göstereceği için olsa gerek, gizlemeyi tercih etmiş.

kendisinden sonraki kırk Marksist rejime model teşkil eden ve yetmiş dört yıllık ilginç hayatı 1991'de dış müdahaleyle değil içten çöküşle son bulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir.

Beyaz Rus asıllı göçmen, Fransa'da ve ABD'de yaşamış olan Vladimir Volkoff Sovyet dezenformasyon tekniklerini ve metotlarını, en iyi anlatan değilse, en iyi anlatan yazarlardan biri. Volkoff'un İngilizceye *The Set Up* (*Tezgâh*, Fransızca orijinali *Le Montage*) adıyla çevrilen romanında Fransa'daki Sovyet dezenformasyon faaliyetlerinin bir bölümü ve kullanılan metotlar bir Sovyet etki ajanının (influence agent) merkezinde olduğu olaylar üzerinden anlatılıyor (Volkoff, 1985).

Romanda Sovyetler Birliği'nin Fransa'daki dezenformasyon faaliyetlerinden sorumlu olan ve Sovyetler Birliği'nin Paris elçiliğinde diplomat olarak çalışıyor görünen Iakov Moiseich Pitman, Rus asıllı, Beyaz Ordu ile Kızıl Ordu arasındaki iç savaşta Beyaz Ordu saflarında savaşmış Beyaz Ordu'nun yenilgisinden sonra Fransa'ya sığınan, sadık Çar taraftarı ve dindar bir deniz subayı olan Dmitri Aleksandrovich'in Fransa'da yine bir Rus anneden doğan ve Fransızca yanında mükemmel Rusça da konuşan oğlu Aleksandr Dmitrich Psar'ı bir etki ajanı olarak devşirmeye çalışıyor. Bu süreçte Paris'teki tarihî ve turistik mekânlarda yaptıkları uzun bir konuşmada Pitman, Tsar'a etki ajanlığının ve dezenformasyonun ne olduğuyla ilgili bilgileri ve dezenformasyon metotlarını, tekniklerini anlatıyor. Makalenin bu bölümü romandaki bilgilerin toparlanmasına ayrıldı. Romanları akademik çalışmalarda kullanmanın zorluğu yüzünden bu bölümde ilgili kısımları (s. 61-75) Pitman'ın ağzından, yer yer ifade biçimini değiştirerek ve nadiren eklemeler yaparak aktaracağız. Tekrar ve altını çizerek ifade etmek gerekirse, bu bölümdeki fikirlerin ve aynen veya biraz değiştirilerek alınmış ifadelerin tamamı, Volkoff'a ait. Bu yüzden, tüm bölüm bir tür serbest bir alıntı olarak görülebilir.

Sovyet anlayışına göre casusluk faaliyetleri dezenformasyonun parçasıdır. Özellikle düşmanlara karşı bilgi savaşı verildiğinde dezenformasyon casusluk ve karşı-casusluk biçimlerini alır. Casusluk ve karşı-casusluk (espionaj ve karşı-espionaj) aynı şeyin iki safhasıdır. Bu faaliyetlerle düşmanın ne yaptığını anlamaya ve düşmanın bizim ne yaptığımızı bilmesini önlemeye çalışırız. Bu işin basit kısmıdır. Biz düşmana onun gerçekleştirmeye çalışacağı bazı amaçlar telkin ettiğimizde iş ilginçleşir.

Çinli komünist lider Mao Tse-Tung kitlelerin bilinçlerini şekillendirmemiz gerektiğini ve bu şekillendirmeyi başarabildiğimiz derecede bu kitlelerin bizim insafımıza kalacağını söyledi. Düşmanı istediğimiz gibi davranır hâle getirmenin beş yolu vardır. İlki beyaz propagandadır. Bu, iki taraf arasında

oyanan basit bir oyundur ve “biz sizden iyiyiz” sözünü devamlı tekrarlama-ya dayanır. İkincisi siyah propagandadır. Bu, iki değil üç taraf arasındaki bir oyundur. Bu oyunda düşmana üçüncü tarafı rahatsız etmeye niyet eden sahte ifadeler atfedilir. Bu komedi üçüncü tarafın yararı için oynanır. Üçüncüsü zehirlemedir. Bu da iki veya üç kişilik bir oyundur. Hedef düşmanı aldatmaktır. Fakat bu yalan söylemekten daha ince (kurnaz, hilekâr) metotlarla yapılır. Meselâ, size sahte bilgiyi vermem ama sizin sahte bilgiyi benden çalmanızı sağlarım. Dördüncüsü dezenformasyondur. Dezenformasyon bütün bu teknikleri, metotları birlikte anlatmak için kullanılan bir kelime hâline geldi. Dar anlamda, stratejinin taktiğe karşı pozisyonu neyse, dezenformasyonun zehirlemeye karşı pozisyonu odur. Beşincisi etkidir. Önceki dördü bunun yanında çocuk oyuncağıdır. Karl Marx “Devrimler bilinçsiz kitlelere önderlik eden bilinçli azınlıkların sürpriz atakları tarafından başlatılabilir” demişti. Kendi zamanı için haklıydı. Fakat sosyoloji o günden bu güne büyük ilerlemeler kaydetti. Şimdi, biliyoruz ki, devrim yalnızca objektif sosyo-ekonomik şartlar tarafından değil, fakat aynı zamanda, bütün aksi kanıtlara rağmen o şartların var olduğuna şartlandırılmış bir kamuoyu tarafından tetiklenebilir.

Karl Marx’a göre, devrim daha önceki bir gelişme tarafından belirlenmiş belli bir tarihsel anla bağlantılıydı. Eski bir düzenin yerine planı projesi hazır bir yeni düzen koyacaktı. Mecburen şiddet içeren bir olay olacak, tarihte bir dönüm noktası teşkil edecekti. Bu görüşler 20’nci yüzyılın gerçekleriyle uyumsuz. Hâlihazırda devrimi, “tarihî an”ı, Pavlov’un ziliyle tetikleriz. Yeni düzeni eş zamanlı olarak eski düzen karşılığında, eski düzen yıkıldığında sunmak gerektiğini, çünkü önceden sunulmasının onu derhal hedef hâline getireceğini keşfettik.

Devamlı olarak Sovyetler Birliği’nin bir cennet olduğunu söyleyen yabancı komünist partiler –bizim onlara verdiğimiz isimle korporasyonlar- bizim için çok rahatsız edici. Herkesin işaret ettiği ve düşmanlarımızın işaret etmekte geri kalmadığı üzere, Sovyetler Birliği bir cennet değil. Biz onun bir gün cennet olacağını biliyoruz. Bu bir inanç meselesi. Fakat halk çoğunluğundan, bir kumar olduğunu bildiği bir toplum ideali için kendisini feda etmesi istenemez. Yapmamız gereken şey onun yerini alacak kesin bir şey vaat etmeksizin eski düzenin altını oymaktır. Eski düzen kendisini muhafaza etme gücünü tamamen kaybettiği zaman yeni düzen teklif (takdim) edilebilir. Dahası, hiç bir şey önce propaganda yapılmasından ve sonra bir isyanın tetiklenmesinden daha eski moda (modası geçmiş) değildir. Bunu Karl Marx’ın hayal dahi edemeyeceği bir teknolojik araçla yapmaktayız. Kitle medyası.

Sovyetler Birliği özellikle öbür ölkelerde etki ajanı denen kimseleri kullanmaktadır. Bunların bir kısmı para için bir kısmı ise Sovyetler Birliği'ne ve Marksizme bağlılık ve inançlarından dolayı bunu yapmaktadır Etki ajanlarının çalışma biçimleri *Etki Ajanının El Kitabı* adlı bir kitapta toparlanmıştır. Bu kitapta ifade edildiğine göre, yapılması gereken şeyler üç biçimde icra edilir. Ama hepsinin ortak noktası hiçbir şeyin doğrudan yapılmasıdır. Etki ajanın kullandığı kimselere bağladığı bir ip (yular) vardır ve bu ip çok uzun olabilir. Sovyetler Birliği'nin dezenformasyon doktrini üç ayaktan, üç imajdan oluşur: Manivela, Üçgen ve Tel.

İlki olan manivelada, kuvveti uygulama ucu dayanak noktasına ne kadar uzak olursa aynı güçle kaldırılabileceğiniz ağırlık da o kadar artar. Manivelayı oluşturan şeyin mesafenin kendisi olduğu bilinmeli ve onu azaltmaya çalışılmamalı, aksine devamlı artırmaya çalışılmalıdır. Bundan çıkacak bir sonuç, etki alanında, asla bizzat hareket etmemek, fakat daima bir aracıyla veya daha tercihe şayan olarak bir araçlar zinciriyle hareket etmektir. Buna tarihî bir örnek verilebilir. Makedonyalı Philip Atina'yı almak istiyordu. Beyaz propagandayı kullanarak, "Ey Atinalılar, benim tarafımdan yönetilirsenez daha mutlu olacaksınız" mı dedi? Hayır. Eubulus'un⁵ pasifistleri arasına sızdı ve Atina olgun bir meyve gibi avucuna düştü. Bu parti Philip'in manivelasıydı.

Zamanla pasifistlerin kullanılması klasik bir taktik hâline geldi. Bir ölkede teslim alınmak istendiği zaman önce o ölkede bir barış partisi kurdurulur ve popüler hâle getirilir. Sonra, pek az akıllı başında insan savaş isteyeceği için, kendi kendinin itibarını yerle bir edecek bir savaş partisi kurdurulur. Fransa'da İkinci Dünya Savaşı öncesinde vuku bulan yoğun barış propagandası, kendi ülkesinde güçlü ordu kültürünü teşvik eden Hitler'in bir etki operasyonuydu. Sonuçta, 1939'da Fransa çöktü. Şimdi benzer bir operasyon yine Fransa'da Sovyetler Birliği tarafından yapılıyor. Fransa'da kolları arasında ağlayan bir çocuk tutan bir kadın fotoğrafı ve onun altında "Barış için mücadele edelim!" yazan bir poster kullanılıyor. Sovyetler Birliği'nde aynı sloganla elinde silah tutan bir Kızıl Ordu askerinin fotoğrafının yer aldığı bir fotoğraf kullanılıyor.

Bu operasyondaki manivela postere bakan ve sloganı tekrarlayan kimsedir; meselâ barışın erdemine inanan ve barış istiyorum diyen herkesin samimiyetle barış talep ettiğine inanan iyi niyetli bir gazeteci. Yeterince güçlü, yüksek sesle bağırırsan, bir şey söylemek fakat onun tersini yapmak çok kolaydır. Kamuoyu dikkatle hazırlandıysa fark edilecek olan şey söylenen şeydir, yapılan şeyin farkına varılmayacaktır. Kitle medyasının ideal manivela

5 Antik Atina'da finans işleriyle de uğraşan aynı adlı bir siyasetçi tarafından başı çekilen pasifist bir grup.

olmasının ve yakında öbür kitle medya organlarının da ideal manivela olacak olmasının sebebi budur. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra bilgiyi belli bir istikamete yöneltmeye gerek kalmaz, bilginin yankılanmasına izin vermek yeter. Diyelim ki, belli bir insan topluluğunu terörize etmeye karar verdik. Bir bireysel terör eyleminin gerçekleştirilmesine izin veririz. Muhafazakârlar hemen atlayıp bu eylemi kınarlar, onlar terör eylemini daha fazla kınadıkça terör eylemine daha fazla önem verir. Sonunda muhafazakâr medya bizim için çalışır duruma gelir. Tarafli haber metoduyla toplum yönlendirilir. Bunu yapmak için itibarı yüksek gazetelere sızılır. Etkili şekilde bunun yapılması yarattığımız haberi çoğaltır ve sonsuz defa tekrarlanmasını sağlar.

Etki Ajanının El Kitabı'na göre tarafli haberi oluşturmanın (yani dezenformasyonun) on metodu vardır: 1) Hakikatin tahkik edilemez biçimde tersine çevrilmesi, 2) Hakikat ile yalanın birbirine karıştırılması, 3) Hakikatin çarpıtılması, 4) Muhtevanın değiştirilmesi, 5) Çeşitli seçili hakikatlerle bulanıklaştırma, 6) Abartılmış yorumlama, 7) Tasvir, 8) Genelleme, 9) Eşitsiz parçalar, 10) Eşit parçalar.

Bu metotların ne olduğunu ve nasıl kullanılacağını görmek için yaşanmış bir olayı esas alalım: “İvanov karısını Petrov’un yatağında buldu.”⁶

İlk metot hakikatin tamamen ters yüz edilmesidir. Olayın hiç şahidi yok. Halk gerçekte ne olduğunu bilmiyor; bilmesine ve olanı biteni öğrenmesine de imkân yok. Bu durumda “Petrov karısını İvanov’un yatağında buldu” denir. Hakikati tahkik edilemeyecek şekilde tersine çevirme dediğimiz şey budur. İnsanlar söylenene inanır, inanmak zorunda kalır.

İkinci metot: Olayın bazı şahitleri var. O zaman İvanov ile karısının iyi geçinmediğini yazarsın ve geçen Cumartesi İvanov’un karısını Petrov ile yakaladığını itiraf edersin. Geçen hafta İvanova’nın kocasını Petrova ile yakalayanın İvanova olduğunu eklersin. Hakikat-yalan karışımı denen şey budur. Hakikatin ve yalanın oranları ne yapılmak istendiğine bağlı olarak değişebilir. Hile-yanıltma işini yapanlar düşmanı dize getirmek isterlerse %80 kadar çok hakikati %20 kadar az yalan ile karıştırırlar. Çünkü onlar için belli bir yalanın hakikat sayılması önemlidir. Yalan-yanlış bilgi yayanlar (disinformers) ve etki ajanları (influence agents) miktara yatırım yapar ve istediğini elde eder.⁷

6 Rus dilinde erkek isimlerinin sonuna konulan bir ekle kadın isimleri oluşabilmekte; Türkçedeki Nadir ve Nadire gibi. Romanda konu edilen olayda İvanov’un karısı İvanova ve Petrov’un karısı Petrova’dır. Okuyucunun bu isimlere dikkat etmesinde fayda var.

7 Volkoff bu terimi kullanmamış ama biz %80 doğru ile %20 yalanın karıştırılarak kullanılmasına yalanın doğrunun itibarından yararlandırılması metodu diyebiliriz. Tersine de, yani doğrunun yalanın itibarsızlığından etkilenmesinin sağlanması da, düşünülebilir elbette. Aynı örnekten hareketle, %80 yalan ile %20 hakikat karıştırılırsa bu sefer yalanın itibarsızlığının hakikate bulaşması sağlanmış olur. Böylece kitlelerden hakikatin saklanması veya kitlelerce hakikatin reddedilmesi temin edilebilir.

Üçüncü metot: Vatandaş İvanova'nın geçen Cumartesi Petrov'larda bulunduğunu kabul edersin, fakat beraber yatıp yatmadıkları sorusunu ciddiye almayı reddedersin. Odadaki mobilyanın bununla alâkası olmadığını söylersin. İvanova muhtemelen bir sandalyede oturmaktaydı, fakat İvanov talihsiz karısına iftira atmaktadır. İvanova odada ne yapıyordu? Sabi çocuklarını da alarak Petrov'lara sığınmanın vazifesi olduğunu düşünmüş olabilir. İvanova'nın yavrularını zalim İvanov'un merhametine bırakmasını bekleyemeyiz. İvanova ile Petrov buluştuğu zaman Petrov'un karısı Petrova'nın orada bulunmadığına dair bir delil yok. Muhtemelen oradaydı, çünkü olay Petrovların İvanovlarla paylaştığı apartmanda vuku buldu. Bu, gerçeği çarpıtma metodudur.

Dördüncü metot muhtevanın değiştirilmesidir. Şöyle anlatırsın: İvanov'un karısını Petrov'un yatağında bulduğu doğrudur, fakat herkes bilmektedir ki Petrov azılı bir zamparadır. On dört defa bu tür olaylar yaratmıştır. O gün Petrov, İvanova ile koridorda karşılaştı, üstüne atlayıp onu kendisinin (Petrov'un) odasına sürükledi. Neredeyse ona tecavüz etmek üzereydi. Neyse ki, tam o sırada işten eve dönen İvanov (çalıştığı fabrikada 2 saat 25 dakikada 3 bin vida sıkacağı için geçenlerde bir kere daha ödül kazanmıştı) kapıyı kırarak içeri girdi ve iffetli karısını ölümden beter bir akıbetten kurtardı. Bu çizgide gidersen ve her yere İvanova'nın kocası İvanov tarafından eleştirilmesini hiç kapsamayan bu tür bilgileri yayarsın.

Beşinci metot bulanıklaştırmadır. Gerçek olayı bol miktarda başka ilgili ilgisiz bilgi içinde boğarsın. Dersin ki, Petrov çok çalışan bir işçidir, iyi mızıkacılar ve aynı zamanda halter şampiyonudur. Nizhni-Novgord'da doğmuştur. Savaş sırasında aşçı olarak görev yapmıştır. Annesine 60. yaş gününde bir kanarya hediye etmiştir. İvanova dâhil çok sayıda metresi vardır. Sarımsaklı sosisi sever. Sırt üstü çok iyi yüzer. İyi yemek yapar.

Bulandırmanın tersi olan bir metot daha vardır: Seçili gerçekler. Yaşanan olaydan rapor edeceğin doğru fakat eksik detayları seçersin. Meselâ, İvanov'un Petrov'un odasına kapıyı çalmadan girdiğini, İvanova'nın, sinirli olduğu için İvanov'un bu hareketinden ürktüğünü, Petrov'un İvanov'un kaba ve kötü tavrı tarafından şok edilmiş görüldüğünü söylersin. Veya eski düzenin bir kalıntısı olan ahlâkî çöküş üzerine biraz konuştuğundan sonra İvanov'ların eve gittiğini söylersin.

Altıncı metot abartılı yorumlamadır (exaggerated commentary). Tarihî gerçekteki hiç bir şeyi değiştirmezsin, fakat ondan örneğin hızla ortadan kalkmakta olan fakat aşıklar ve kocalar arasındaki karşılaşmaların Beş Yıllık Plan'da öngörülenden daha fazla gerçekleştiği komünal apartmanlara yönelik bir eleştiri çıkartırsın. Sonra aşık kumruların kalplerinin sahibiyle cilveleşe-

bileceği bir küçük daireye sahip olabileceği modern bir şehri anlatırsın ve İvanovları bekleyen gıpta edilecek tarihin sevimli bir resmini tasvir edersin.

Yedinci metot altıncı metodun bir başka biçimidir: Örnek (illüstrasyon). Bunda özelden genele gitmekten ziyade genelden özele gidilir. Aynı temayı geliştirebilirsin: Sovyet rejiminin hayırhah kabiliyeti sayesinde inşa edilen yeni şehirlerdeki çiftlerin mutluluğu. Fakat şunun gibi bazı nidalarla sözlerini bitirirsin: İvanov'un karısını komşusunun yatağında bulması gibi müessif hadiselerin vuku bulduğu eski komünal apartmanlara bakıldığında, yeni şehirler ne muazzam bir gelişme!

Sekizinci metot genelleştirmedir. Meselâ, Petrov'un suç ortaklığından bahsetmemek için İvanaov'un davranışlarından, kadınların nankörlüğü, sadakatsizliği ve ahlâksızlığıyla ilgili sonuçlar çıkartırsın. Yahut bunun tersini yaparak, aşağılık tecavüzcü Kazanova Petrov'u azarlarsın ve utanç verici şekilde istismar edilmiş bir cinsiyetin talihsiz temsilcisini, yani İvanova'yı, suçsuz çıkartabilirsin.

Dokuzuncu metot eşit parçalardır. Okurlarına seslenip bu olay hakkında yorum yapmalarını istersin. İvanova'yı kınayan yüzlerce mektup almış olsan bile, bu mektupların yalnızca bir tanesini yayınlarsın. İvanova'yı destekleyen toplam on mektup aldıysan bile bu mektupların hepsini yayınlarsın.

Onuncu metot eşit parçalar metodudur. Parlak bir üniversite profesörüne veya kabiliyetli ve tanınmış bir polemikçiye aşıkları savunan elli satırlık bir yazı sipariş edersin. Bir ahmağa da yine elli satırlık aşıkları kınayan bir yazı ısmarlasın. İki metni de yayınlarsın. Her ikisine de aynı ölçüde yer ayırman senin tarafsız olduğun kanaatini oluşturur, destekler, pekiştirir.

Dezenformasyon faaliyetlerinde üç model olduğu söylenmiş ve bunlardan biri olan Manivela hakkında bilgi verilmişti. Bu modellerin ikincisi Üçgen'dir. Üçgen de temel ilkenin uygulanmasına dayanır: Hiç bir şeyi doğrudan yapma, daima aracı veya araçlar kullan. Düşmanla asla kendi sahandan veya onu sahasında dövüşme, başka bir yerde, söz gelimi başka bir ülkede, başka bir sosyal muhtevada, çatışmanın vuku bulduğundan farklı bir entelektüel alanda dövüş. Bu bakış üç katılımcı varsayar: Biz, düşman ve yansıtıcı-aracı tabaka (foil), yani bizim manevralarımız nakleden bir unsur. Varsayalım ki büyük bir imparatorluğa saldırmak istiyoruz. Ona doğrudan saldırmayız. Onu müttefikleri, müşterileri ve onun dünya gücünün dayandığı herkes arasında-nazarında itibarsızlaştırırız. Varsayalım ki belli bir ülkeyle ilgili planlarımız var. O ülkeye karşı büyük dostluk gösterisi yaparız ve içinden kendi kendisine çökecek kadar altını oyarız.

Bu altını oyma işini de belli metotlarla yaparız. Her şeyden önce üzerinde çalışılan toplum hakkında tam (mükemmel) bilgiye sahip olmak gerekir. Bizim keşfettiğimiz ve düşmanlarımızın bizden sonra keşfedeceği metotların onlara hiçbir faydası olmayacaktır. Kapitalistler yabancı bir ortamda suda balık gibi olmak için çok tembel. Hedef aldığımız toplumu onun mensuplarından daha iyi bilmemiz gerekir. Bunu yapmanın “ele geçirme”⁸ (entryism-sızma, nüfuz) olarak gruplandırılabilir teknikleri vardır. Diyelim ki bir ülke üstündeki tesirimizi genişletmeye karar verdik. Üçgen o ülkenin otoriteleri, halkı ve bizden oluşacaktır. Halkı düşman olarak değil fakat yansıtıcı tabaka (foil) olarak görmeliyiz. Üç hedefimiz olacaktır: Birincisi, geleneksel referansları -halkı bizim eylemlerimizden koruyabilecek grupları- parçalamak. İkincisi, düşmanımız otoriteleri, yansıtıcı tabakanın eylemleri ile itibarsızlaştırmak. Üçüncüsü, halkın kendisini nötralize etmek. Harekâtımızın bu üç safhasının her biri için uygulanacak özel prosedürler vardır.

Geleneksel grupları parçalamak için ilk olarak onları başkalarının gözünde olduğu kadar kendi nazarlarında da suçlu olarak resmetmeye çalışırız. Halkın geri kalanını ve bu grupların en zayıf üyelerinin kendilerini geçmişte yanlış davranmış olduklarına ve hâlâ yanlış davrandıklarına inandırırız. Sonra, çelişkiyi görmezden gelerek, bu grupların işe yaramaz, asalak olduklarını ve gerçek olmaktan çok illüzyon olduklarını gösteririz. Bu şekilde ebeveynler ile çocuklar, işverenler ile çalışanlar, liderler ile liderlik edilenler arasında büyük bir hendek kazarız. Ajanlarımızın üç sloganı olur İyi güven” (good faith), iyi hukuk (good law), iyi his (good sense). Ajanlarımız bu güçlü konumdan otoritelere, hayalî problemlere ilâveten, hedef toplumda mevcut tüm problemleri, hastalıkları da onlara bağlayarak saldırıdırlardır. Bu durumda gerçekten otoriteriyen bir toplum bize şehitler temin edecek ve bizi dünya kamuoyunu geçirmeye muktedir kılacak zorla bastırma yolunu başvuracaktır. Liberal bir toplum ise, cezalandırılmadan ona saldırmanın mümkün olduğunu göstermiş olarak -ki bu iyi anlaşıldığında terörizmin gerçek hedefidir- daha da çabuk teslim olacaktır. Böylece harekâtımızın üçüncü safhasına varırız. Ondan önce biraz planlanmış propaganda yaparız. Düşmanı bizim kullanmayı tasarladığımız metotları kullanmakla suçlarız. Bu bizi meşru müdafaa pozisyonunda gösterir.

Modern devrimler, geçmişteki devrimlerden farklı olarak, bir azınlığa karşı değil çoğunluklara karşı yapılıdır. Çoğunluğu, onu genel olarak paralize olma durumuna getirdiğimiz zaman, avcumuza almış olacağız. Bu çeşitli yol-

8 Roger Scruton “entryism”i şöyle açıklamakta: bunu yapan kişinin amaçlarını teşvik etmek için çalışmayan politik organizasyonlara gizlice girme ve onları kendi amaçlarına yöneltmeye çalışma taktiği. Geleneksel olarak bu taktik komünist amaçları veya bir devrimi teşvik etmek için kullanılan bir taktik olarak görülmüştür ama şimdi her tür yıkma, devirme, ifsat etme faaliyeti için kullanılmaktadır, *Dictionary of Political Thought*, London: Palgrave Macmillan, 2007 (third edition), s. 215.

larla yapılabilir. Bazen çoğunluğu dev bir spor kulübüne çevirmek mümkündür. İnsanlara komut verirsiniz: Sol bacağına kaldır, kaldırır; sağ bacağına kaldır, kaldırır; iki bacağına da kaldır, kaldırır ve sırt üstü yere düşerler. Öbür taraftan, bazen toplumların milyonlarca bireye bölünmesi gerekir. Bu durumda her vatandaş kendisini tek başına ona sunulan Gorgon'un⁹ maskesine karşı duruyor bulur, savunmasız hissederek ve teslim olmaya hazır olarak. Bu panik, düşmanın üstünlüğü mitini propaganda ederek, biraz terörizmle, yılanın kurbağayı büyülemesi gibi büyüleme tarafından yaratılabilir. Bazen kehanetlerle, vizyonlarla ve çeşitli Rasputinleştirmelerle¹⁰ sahte bir tabiat üstü aparat ekleyebiliriz. Her hâlükârda kitleleri “mobilize etmek” ten bahsedildiği zaman gerçekte tek hedef vardır: Onları immobilize etmek. Bunlar başarılıca, yani ara tabaka (foil) sersemletilince, düşman olgun bir meyve gibi avucumuza düşer.

Üçüncü teknik Tel'dir. Tel imajı, teli kırmak için her iki tarafından bükme gerekmesinden gelir. Etki ajanı propagandistin tersidir veya tam propagandisttir. Saf propaganda yapan, asla lehte değil daima aleyhte propaganda yapan, zayıflatmaktan, yumuşatmaktan, gevşetmekten, çözmekten, bozmaktan başka amacı olmayan kimsedir. 2500 sene önce yaşayan ve zamanının Clausewitz'i olan¹¹ Çinli düşünür Su Tzu bunu gördü. Düşmandan önce birliklerin tertiplenmesinden bahsetti. Bunu şu şekilde mükemmelen ifade etti. Nihaî hile net biçimde tanımlanabilecek bir biçim sunmamaktır. Böylece en keskin zekâli casusların ne yapacağını hakkında bilgi toplamasından kaçarsın ve en kavrayışlı akla sahip kimselerin size karşı bir plan yapmasına izin vermezsin. Meselâ, Sovyet etki ajanı asla bir komünist olarak görünmeyecektir. Sistematik biçimde mevcut sistemle yollarını kesiştirecektir; bazen sağda bazen solda durarak. Yapması gereken budur ve bu sayede tam bir meşruiyetten (cezalandırılmamaktan) yararlanacaktır. Hiçbir Batı kanunu kişinin içinde yaşadığı toplumun altını oymasını yasaklamamaktadır. Etki ajanı sadece kırmızı ve siyahı, yani bir makasın iki kanadını oynayacaktır.

Soğuk Savaş Sonrası Dezenformasyon

Daha önce siyasal sistemlerin hepsinde devlet merkezli veya devlete eklemli dezenformasyon faaliyetlerinin olabileceğini ifade etmiştik. Bu açıdan, oto-

9 Gorgon: Yunan mitolojisinde keskin dişli, saç yerine başlarında canlı yılanlar olan, her bakanın taş kesildiği kadınlar.

10 Rasputin: Rus tarihinde herkesi etkileyen konuşmalarıyla Çar'ın sarayı dâhil her yere girebilen ve herkese nüfuz edebilen tarihî bir figür.

11 Carl von Clausewitz: 1 Haziran 1780 tarihinde Prusya'da, Magdeburg yakınlarındaki Burg'da bir asilzade olarak doğan ve 1832'de yayınlanan *Savaş Üzerine* adlı eseri askerî strateji konusunda en itibarlı klasiklerden biri hâline gelmiş olan Alman strateji ustası.

riter ve totaliter devletlerin demokratik devletlere nispetle çok daha ilerde olduğunu, yani dezenformasyonu kıyaslanamayacak kadar çok ve sistematik biçimde kullandığını belirtmiştik. Sovyet dezenformasyon teknikleriyle ilgili olarak Vladimir Volkoff'tan aktarılanlar Sovyetlerin dezenformasyon alanında her devleti aştığını ve belki rakiplerinin hayal dahi edemeyeceği seviyelere ulaştığını gösteriyor.

Sovyetlerin bunu yapmasında etkili olan çeşitli faktörler var. Sosyalizmin toplumların tabiat kanunlarına benzer gelişme kanunlarının keşfinin zorunlu bir sonucu olduğu inancı sanırım en başta gelen faktördür. Hiç şüphe yok ki bu inanç sosyalizme bağlanmayı ve sosyalizmi ülkelere ve dünyaya egemen kılma mücadelesi uğruna büyük fedakârlıklara katlanmayı teşvik etmiş hatta bir tür kutsal bir göreve dönüştürmüştür. İkinci faktör olarak, ilkiyle bağlantılı şekilde, sosyalizmin küresel bir ideoloji olma iddiası ve çoğu zaman öyle kabul edilmesi gelmektedir. Bu küresellik iddiası, ona bağlananların sosyalizm uğruna içinde yaşadıkları toplumlarda bulunan mahallî ve kültürel aidiyetleri ve alışkanlıkları reddetmesinin ve küresel sosyalist harekete bağlanmasının psikolojik maliyetini azaltmış ve yolunu açmıştır. Son olarak, sosyalizmin küresel bir mücadele olarak zafere giden, yani rakiplerine, düşmanlarına karşı zafer kazanması kaçınılmaz, yani müstakbel muazaffer bir ideoloji olduğu dogması da sosyalist inanca bir oportünizm eklemiş ve sosyalist olmayı ve sosyalist hareketlere katılmayı kolaylaştırmıştır (Yayla, 2011). Bu sayede belki de insanlar Sovyet etki ajanı olmayı klasik anlamda bir ajanlık olarak görmemiş, insanlığı mutlak iyiliği davasına yapılan bir hizmet olarak yorumlamıştır.

Bu ve benzeri etkenler sayesinde Sovyetler Birliği, dünya sosyalist-komünist hareketinin sahibi, patronu, beyni, merkezi olarak, her ülkede bilerek veya bilmeyerek ona stratejisini uygulamada yardım edecek bireyler ve gruplar bulmada fazla sıkıntı çekmemiştir. Dünyanın her yerindeki sosyalist hareketler de dezenformasyon tekniklerinde uzmanlaşmıştır, çünkü bu teknikler sosyalizmin bir alt kültürü hâline gelmiştir. Sovyetler Birliği bu sayede gizli dezenformasyon faaliyetlerine ilaveten açık ve legal cephe örgütleri (front örgütler) de kurmuş-kurdurmuş ve onları hasımlarıyla, yani Batı ile mücadelede hizmetine koşmuştur. Pek çok ülkedeki ayaklarıyla dünya barış hareketi bunun en tipik örneklerindedir. Bu sayede Sovyetler Birliği düşmanı Batı bloku ülkelerinden farklı olarak bu ülkelerle ülke içinden de mücadele etme imkânlarına sahip olmuştur.

Sovyetler Birliği çöküp dağılınca, en sofistike biçimde dezenformasyon faaliyetleri yürüten Sovyet etki ve propaganda ağlarındaki insanlar da bir boşluğa düşmüş olmalı. Bu insanlar Soğuk Savaş'tan sonra ne yapmış

olabilirler? Artık bir büyük patron ve uluslararası sosyalist hareket olmadığına göre işi tamamen bıraktılar mı? Yoksa alıştıkları ve içselleştirdikleri teknikleri, metotları daha küçük çaplı siyasî, ekonomik hedefler veya tamamen şahsî amaçlar için mi kullanmaya başladılar? Bu soruların cevabını hiç bir zaman tam olarak bilemeyeceğiz. Ancak, bir noktayı gözden kaçırmamak lâzım. Biraz yukarda söylendiği gibi, dezenformasyon teknikleri Sovyetler tarafından geliştirilmiş ve kullanılmış olmakla beraber genel olarak sosyalist düşünce ve hareketler içinde bir alt kültür hâline gelmişti. Bu yüzden küresel bir hareket olmasa bile çeşitli coğrafyalardaki sosyalist akımların ve hareketlerin dezenformasyon tekniklerini kullanmaya devam ettikleri ve kendi yapılanmaları içinde adı konmuş veya konmamış bir dezenformasyon yapmayı öğrenme-öğretöme pratiğiyle ona süreklilik kazandırmış oldukları düşünülebilir.

Mamafih, dezenformasyonu sadece sosyalizme ve tarihe karışmış veya hâlâ ayakta olan sosyalist ülkelere bağlamak hata olur. Devletlerin mayasında bu var. Batı bloku, özellikle ABD, dezenformasyon ve onunla bağlantılı belli faaliyetleri müttefiki olan ülkelerde bile sürdürmekten çekinmiyor. Kanaatim odur ki, hem demokratik devletler hem de sayılarının gittikçe azaldığı söylenen demokratik olmayan devletler dezenformasyon faaliyetlerine devam ediyorlar. Ama Soğuk Savaş dönemindekine nispetle daha küçük çaplı olarak. Yani demokratik olan ve olmayan devletler arasında dezenformasyona icabında işe yarar bir araç olarak başvurma açısından bir fark yok. Ancak, yazıda tekrar tekrar belirtildiği üzere, Sovyetler Birliği tecrübesinin ve sosyalist blokun parçası olmuş, sayıları gittikçe azalan bireyler ile süreklilik kazanmış gruplar ve ülkeler muhtemelen dezenformasyon metotlarını daha çok ve daha başarılı şekilde kullanıyorlar.

Demokrasilerde Dezenformasyon

Vladimir Volkoff'un işaret ettiği gibi demokratik ülkeler dezenformasyon faaliyetlerine diğer ülkelere daha açık. İfade ve basın hürriyeti, akademik özgürlük, sanatçılara ve edebiyatçılara tanınan geniş serbestlik alanı, toplumsal çoğulluk, hoşgörü bunu kolaylaştırıyor. Yine Volkoff'un dediği üzere, demokratik-liberal toplumlar altlarını oyan faaliyetlerin farkına ya hiç varamıyor, ya çok geç varıyor ya da varsa bile etkili karşı tedbir alma yolları bulamıyor. En iyi bildiğim ülke Türkiye olduğu için Türkiye'de dezenformasyon faaliyeti sayılabilecek bir kaç örneğe işaret ederek makaleyi bitirmek istiyorum.

Türkiye'de Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından finanse edilen yaygın organları var. Bunlar Türkiye'de demokrasi olmadığı, basın özgürlüğünün

çığnendiği, insan haklarının ihlâl edildiği yolunda sistematik propaganda sayılabilecek yayınlar yapıyorlar. Gel gör ki adı geçen ülkelerin demokrasi ve insan hakları sicili Türkiye'ninkinden çok daha kötü. Kendi topraklarında demokrasi ve insan haklarını önemsemediklerine göre bu finansör ülkeler gerçekten Türkiye'de demokrasinin gelişmesini ve insan haklarına daha fazla saygı gösterilmesini istiyor olabilir mi? Bu akla yatkın görünmüyor. O zaman neden çok az gerçeğe çok fazla yalana dayanan bu yayınları yapan yayın organlarını finanse ediyorlar? Bu makale ışığında bu soruya verilebilecek cevap belli: Bir tür dezenformasyon faaliyeti yürütüyorlar: İstedikleri Türkiye'de daha fazla demokrasi ve daha korunaklı insan hakları değil. Türkiye'nin parçası olma iddiasını sürdürdüğü Batı dünyası ile arasındaki mesafeyi açmak, Türkiye'yi Batı dünyası nezdinde itibar kaybına uğratmak ve olabilirse müttefikleriyle ilişkilerini bozmak.

Demokrasiler bu tür sorunlarla nasıl baş edebilir? Yabancı sermayeli yayın organlarının ülkede faaliyet yürütmesine nereye kadar müsaade edilebilir? Başka ülkelere bakarak kopya çekmek mümkün. Bu yolda ABD öncülük etti. Amerika Çinli beş medya kuruluşuna devlet medyası oldukları gerekçesiyle Amerika'da ofis açabilmek ve eleman çalıştırabilmek için federal devletten izin alma şartı getirdi. Bu bir yol olabilir. Bir diğer yol elbette mütakabiliyettir. Söz konusu ülkeler Türkiye sermayesiyle kendi ülkelerinde benzer yayın organlarının kurulmasına ve çalışmasına izin verdikleri sürece burada aynı hakka sahip olma şartına bağlanabilirler.

Yine Türkiye'den bir örnek. İsrail tarafından finanse edildiği devlet kayıtlarına girdiği söylenen bir başka yayın organı adeta sadece dezenformasyon yapan başka da hiçbir şey yapmayan bir çete olarak işliyor. Bu yayın organını toplumdaki itibarını sarsmak istediği kimselere çeşitli yollarla saldırıyor. Kullandığı taktiklerden biri bu kişileri dönme veya Yahudi ilan etmek. Böylece iki taş vurulmuş oluyor. İlk olarak, söz konusu kişinin itibarı, toplumdaki atmosferden dolayı, yara alıyor. İkinci olarak, belli çevreler ve örgütler tarafından bu yayınlara dayanarak Türkiye'nin anti-semitik olduğu yolunda dünyaya mesajlar veriliyor.

Bunu tersi de var. Türkiye'de biri İsrail devletinin icraatlarını veya Soros gibi Yahudi asıllı bir zenginin ülkeleri içinden istikrarsızlaştırma faaliyetlerini eleştirirse etki ajanları tarafından hemen anti-semitik olarak damgalanıp itibar kaybına maruz bırakılmak istenebiliyor. Buradaki kurnazlık da İsrail devleti ile Yahudiliği özdeşleştirmek ve İsrail devletine yöneltilen eleştirileri bir halkın karalanması gibi sunmak.

Bu yazıda dikkat çekmek istediğim yakın tarihli başka bir dezenformasyon örneği var. Türkiye’de Nisan 2020’de infaz sisteminde değişiklik yapan bir kanun çıkartılarak 90 bin civarında mahkûm salıverildi veya ev hapsine gönderildi. Koronavirüs salgını ve hapishanelerdeki aşırı doluluk bunu gündeme getirmeye sebep olan başlıca faktörlerdi. Bu değişiklikle ilgili tartışmalar sırasında sık sık şu sözü işittik, okuduk: “Katiller, gaspçılar, hırsızlar serbest bırakılıyor, gazeteciler hapiste kalıyor”. Bu söz, aslında, onu üretenler değil ama tekrarlayanlar ne kadar farkındaydı bilmem, tipik bir dezenformasyon tekniğinin kullanılmasına sahne olmaktaydı.

Türkiye’nin ifade ve basın özgürlüğü karnesinin olması gerektiği kadar iyi olduğunu iddia etmeyeceğim. Başka birçok alanda olduğu gibi bu alanda da eksiklikler ve yanlışlıklar var. Bunun niye böyle olduğu ayrı bir tartışma konusu. Ancak, “hapiste bırakılan gazeteciler” meselesine daha yakından bakmak lâzım. Akıl ve mantık bu konuda bize şunları söyler: Hapisteki gazeteciler üç grup teşkil edebilir. İlk grupta gerçekten gazetecilik faaliyetlerinden –meselâ haber yapmaktan, siyasetçileri ve bürokratları eleştirmekten- dolayı hapiste olan gazeteciler bulunabilir. Üçüncü grup gazetecilik faaliyetleriyle uzaktan yakından alâkası olmayan –örneğin cinayet, yaralama, gasp, dolandırma, bombalama, terör eylemlerine destek sağlama, teröristlere yataklık yapma gibi- suçlardan mahkum olduğu için cezalandırılan gazetecilerden oluşabilir. İkinci grupta ise gazetecilik faaliyeti olup olmadığı duruma bağlı olarak tartışılabilir suçlardan içeri girenler yer alabilir; hakaret, özel hayatın mahremiyetini ihlâl, gizli devlet bilgilerini ele geçirme ve yayınlama, şiddeti ve suçu övme gibi. Bu ayırım, mesleği gazetecilik olan bazılarının (tasnifimizdeki üçüncü grupta yer alanların) hapiste olmalarının sebebinin gazetecilik faaliyetleri değil dünyanın her yerinde suç kabul edilecek ve cezalandırılacak olan eylemler olduğunu gösterir. Fiiliyattaki durum da böyle. Bu şartlar altında söz konusu gazetecilerin hapiste olması bir adaletsizlik değil, tam da tersine adaletin bir gereği. Bundan dolayı tüm hapisteki gazeteciler hakkında topluca konuşmak yanlış.

Bu ayırımı yapmadan “gazeteciler içerde” dersiniz, bazı suçluların cezalandırılmasını, adaletin yerini bulmasını istemiyor, gazetecilere suç işlemler bile mutlak masumiyet ve masuniyet atfediyorsunuz demektir. Dahası, karşılaştırılan iki grubun ilkinden meslekleriyle değil suçlarıyla bahsedersen ikinci gruptan sadece başka bazı mesleklere göre daha korunaklı olan mesleklerinden bahsederseniz tipik bir dezenformasyon yapmış olursunuz. Bu suçların iticiliğinden suçlu gazetecilere masumiyet karinesi ütemeye kalkışmış olma durumuna düşersiniz. Oysa sayılan suçları işleyenler arasında insan hayatıyla ilgili kutsal bir görevi ifa eden doktorların veya gençlerin

hayata hazırlanması gibi yararlı bir işi yapan öğretim üyelerinin bulunması da mümkündür. Meslekler masum ve masun olmaya ve cezalandırılmaktan muaf tutulmaya yetiyorsa birileri de bu kimselerin suç işlemiş olsalar bile masum sayılmaları gerektiğini ileri sürebilir.

Son olarak işaret etmek isterim ki, 7 Şubat 2012'deki MİT operasyonu ile seçimle gelen meşru hükümete karşı yeni bir bürokratik vesayet kurma amaçlı eylemler yapmaya başlayan FETÖ, diğer özelliklerine ilaveten, bir yönüyle bir dezenformasyon örgütü. Devlet içine gömülmüş, bir istihbarat örgütü olarak da işleyen yapısıyla FETÖ'nün sadece darbeci ekip olarak değil bir dezenformasyon şebekesi olarak da analiz edilmesi gerekir. Öyle sanıyorum ki FETÖ eşine az rastlanır dezenformasyon teknikleriyle medyayı büyük ölçüde kontrol altına almıştı. Ona karşı olduğunu sanan yayın organlarını ve gazetecileri bile yanıltma ve kullanma gücüne ve becerisine sahipti. Hükümete karşı medya operasyonlarını bizzat sahip olduğu yayın organlarıyla değil daha ziyade içlerine yerleştirdiği etki ajanlarıyla diğer medya organları üzerinden yapmaktaydı. FETÖ'cü olduğunun anlaşmamasını istemediği önemli kamusal mevkilerdeki elemanları hakkında yayın organlarıyla aleyhte yayın yaparak onların kendiyile bir alâkası olmadığı izlenimini yaratmaya çalışmaktaydı... Bu konu hâlâ daha sistematik ve ayrıntılı biçimde araştırılmayı bekliyor.¹²

Sonuç: Dezenformasyonla Birlikte Yaşamak

Soğuk Savaş'ın bitmesi hayatımıza dezenformasyon ağlarının dağılması gibi bir iyilik getirdi. Bu, dezenformasyon faaliyetlerinin azalması anlamına geliyor ama tamamen bittiği veya bitebileceği manasını taşıyor. Sovyetlerin çökmesi ve komünist blokun dağılması Batı ülkelerinde işleyen dezenformasyon yapılanmalarını bozdu. Ancak, sosyalist muhitlerde bir alt kültür hâline gelmiş ve kendi kendini yeniden üretme ve sürdürme dinamizmi kazanmış olan dezenformasyon mantığı ve akışı daha küçük çapta da olsa yaşamaya ve etkili olmaya devam ediyor. Batılı devletler de, ABD başta olmak üzere, dezenformasyon faaliyetlerine girişebiliyor. Dezenformasyon tamamıyla ölmedi, küçülerek ve daralarak da olsa yaşıyor. Üstelik internetin doğması ve sosyal medyanın gelişmesi dezenformasyona yeni alanlar açtı ve herkesin kolayca ulaşabileceği, kullanabileceği araçlar kazandırdı.

Türkiye'de de her meşrepten ve siyasi çizgiden yayın organları -gazeteler, dergiler, televizyonlar, internet haber siteleri vb.- kendi çaplarında dezenformasyon faaliyetleri yürütmeye çalışıyor. İtibarsızlaştırmak istenen kimsele-

¹² FETÖ'nün ne olup ne olmadığı, temel özellikleri ve nasıl faaliyet gösterdiği hakkında şu çalışmaya bakılabilir: Atilla Yayla, *Şanlı Direniş: 15 Temmuz*, Ankara: Liberte Yayınevi, 2016.

rin özellikle çirkin, itici fotoğraflarını yayınlamak, sözlerini bağlamlarından çıkartıp başka anlamlarda kullanmak, doğrunun itibarından yalanı ve yalanın itibarsızlığından doğruyu yararlandırmak, düpedüz yalan haber yapmak sık sık başvurulan dezenformasyon taktikleri. Yani hiçbir kesim dezenformasyondan tamamen uzak değil. Ancak, sol-sosyalist gelenekten gelenler, makalede işaret edilen sebepler ve faktörler yüzünden, bu işte çok daha usta ve başarılı.

Bu durumda ne yapacağız? Devlet bir taraftan kendisi bir dezenformasyon kaynağı olabilir ama diğer taraftan da dezenformasyonla mücadele etmekte demokratik devlete de görev düşüyor. En doğrusu bu mücadelenin yargı sistemi aracılığıyla verilmesi. Hukuk mevzuatı dezenformasyon faaliyetlerine karşı sivil vatandaşları etkili şekilde korumalı. Sivil toplum mensubu gönüllüler de masum ve zayıf vatandaşların sistematik dezenformasyon faaliyetleri yüzünden uğradığı mağduriyetlerin giderilmesi için mücadele edecek sivil toplum yapılanmaları gerçekleştirmeli. Yargı bürokrasisi içinde bu konuda uzmanlaşmış savcı ve yargıçların bulunması bu mücadeleye çok katkı sağlar. Ancak, bu mücadele sayılan şeylerin hepsinin ardında toplum desteği olmadan başarılamaz. Uzun vadede en önemlisi, yani dezenformasyonla mücadelenin en etkin araçları ifade özgürlüğü, toplumsal çeşitlilik, medyanın çoğulluğu ve toplumun uyanıklığıdır.

Bereket versin, içinde yaşadığımız çağda hiç bir güç, örneğin Sovyetler Birliği'nin geçmişte kurduğu kadar büyük ve etkin bir dezenformasyon ağı ve hâkimiyeti kuramaz. Doğru bilgi, haber sonsuz kadar saklanamaz, gizlenemez, çarpıtılamaz. Yalan sonsuza kadar doğru diye pazarlanamaz, gizlenemez. Bu yüzden, sıkıntı verici durumlar yaşasalar ve ağır aksak mukabele etseler de, 20. yüzyıl siyasî tarihinin kanıtladığı üzere, demokrasilerin kendilerine yönelik dışardan gelen dezenformasyon faaliyetleriyle de ülkeleri içindeki sistematik dezenformasyon faaliyetleriyle de baş edebilecek veya en azından hayatların onun tarafından tamamen tahrip edilmesini önleyebilecek dayanıklılığa ve reflekse sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Arnhart, L. (2008). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Liberte Yayınları: Ankara.
- Hayek, F. A. (2007). "Bilginin Toplumda Kullanımı". Turan Yay (Çev.). *Liberal Düşünce*, 12(45), ss. 153-164.
- Kolakowski, L. (1999). "Totaliterizm ve Yalan". Aydın Yalçın (Çev.), Atilla Yayla (Ed.) *Sosyal ve Siyasal Teori* (2. Baskı) içinde (ss. 401-411. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Scruton, R. (2007). *Dictionary of Political Thought* (Third Edition). Palgrave Macmillan: Londra.
- Mayor, T. (2013). "Avcı Toplayıcılar: Orijinal Liberteryenler". Atilla Yayla (Çev.). *Liberal Düşünce*, 18(71), ss. 227-246.

- Volkoff, V. (1985). *The Set Up*. Alan Sheridan (Çev.). Arbor House: New York.
- Yayla, A. (2011). "Marksizm Niçin Hala Popüler?". *Liberal Düşünce*, 16(61-62), ss. 7-22.
- Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2014). *Liberal Bakışlar* (3. Baskı). Profil Yayınları: İstanbul.
- Yayla, A. (2016). *Siyaset Bilimi* (3. Baskı). Liberte Yayınevi: Ankara.
- Yayla, A. (2016). *Şanlı Direniş: 15 Temmuz*. Liberte Yayınevi: Ankara.